

30К-2

10400

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Год изд. II

Вып. 7-8

ВЕСТНИК

Народного Комиссариата Просве-
щения С. С. Р. Б.

1922 г

Всех 17 июля
№ 5-6

7-8
Май—Июнь,

Государственное Издательство
Белоруссии.

г. Минск

1922

г. Минск

за яго долю сядзіш, і ён цябе пільнуе, душыць. А прыкажа начальства лупіць, і ён будзе лупіць цябе, будзе страляць.

Сваё разважаньне аб прыгняценьні чалавекам чалавека сябар скончыў песьняю:

„Сабака скубе ваўка,

А воук скубе казу,

Каза скубе цялятка,

Цялятка—сграказу.“

Спяваў песьню на матыў старае шармашчыцкае песьні „Разлука“.

Калі надаедала гаварыць, мы ляжалі моучкі. У нашай шчыліне рабілася зноў ціха. Тагды да нашых вушэй даляталі нейкія шолыхі навакола нас. Ці то макрата дзе сачылася, ці то поузалі якія-небудзь жывёлы,—разабраць было трудна. Штось ціха плюскацела і чамкала, як карасі у тарбе. Напэўна гэта шуршалі тараканы, бо нам удалося абмацаць адаго:

На чацьвёрты дзень нашага сядзеньня нас вывелі на двор пагуляць. Асьвятленьне дня калала нам

вочы, галава кружылася, у вачох усё мітусілася і дрыгацела, як жывое, і усё дзавалася ахварбаваным у нейкі шэраваты зялёны колер. Нашы ліцы цяпер былі незвычайна брудныя, шэрыя, як зямля. Вочы здаваліся зусім выцывеўшымі і безкалеровымі. Усё цела прасяклося смродам нашай шчыліны. Самі сабе былі мы праціўны. Прасядзелі дзень у сьветлым карцары, так сама ў падвале. Замест вакон там былі дзіркі з зялезнымі прутамі. Тут было холадно, але усё-ж такі сьветла. Другіе тры дні мы зноў адсядзелі ў цёмным карцары. Для каратаньня часу заняліся агульнымі сіламі складаць вершы ў чэсьць нашага сябра, які не захацеў ісьці з намі ў карцар, а згадзіўся уставаць. Злажыўшы адзін куплет, мы вывучвалі яго на памяць і ішлі далей, покі не скончылі ўсяго. Тагды мы спявалі яго спачатку. На жаль гэты верш не захаваўся, як і шмат другіх, зложаных на розныя выпадкі вастрожнага жыцьця.

Януб Нолас.

М. Багдановіч, як гісторык Беларускага адраджэньня.

Сярод мнэгалічбавай плеяды маладой беларускай інтэлігенцыі, атдаўшай усе свае сілы й здольнасьці адраджэньню нацыянальнай культуры роднай краіны. М. Багдановіч займае адно з першых месцаў. Яго паэтычныя выступленьні гаварылі аб вялікай паэтычнай здольнасьці, яго паэтычныя творы, апаэтыя глыбокім пэўным лірызмам і шчырым каханьнем да роднае краіны, дазвалялі спадзявацца, што ў асобе М. Багдановіча беларускае мастацкае слова скажа шмат новага, сьвежага, выяўленьнага ў прыгожых паэтычных вобразах і нарысах. Але доля казала іначэй. Малады паэта аднёс у труну

недапетна песьні, ня выказаў усяго таго, аб чым няла яго кволая, ценкая змучаная цяжкаю хвор'ю душа. Ён наміраў на беразе прыгожага сінята мора, дзе навакол уся прырода сылавала глыбіню радасьці жыцьця, людзкаму шчасьцю.

У творчасьці М. Багдановіча няма пэсымізму... У яго пэсьні шмат жалобных песен, як адбітак яго ўласных дум і настроў, але ў той час у ёй адчуваецца глыбокая вера ў перамогу жыцьця, у блізкасьць нацыянальна-культурнага адраджэньня роднай краіны, да якога заўсёды імгненна душа хвората паэта. М. Багдановіч быў

верным рыцарам сваёй абяздоленай бацькаўшчыны. І толькі адным сваім мастацкім словам: Ён выстунаў і як публіцыста, які ў сваіх сьцісла напісаных артыкулах імкнуўся паказаць гісторыка-культурныя асновы беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння.^{*)} І яго артыкулы, напісаныя бязусыбай палітычнай прадуманасцю, з належным маладому пісьменніку прыгожым, сьведчаць сваёй аўтарскасцю і грунтоўнасцю аб рэальнасці нацыянальных імкненняў беларускага народу...

Беларускі нацыянальна-культурны рух—па думцы М. Багдановіча, калі разглядаць гэты рух ў параўнальна-гістарычным асветленні, прадстаўляе сабою толькі адзін з працэсаў у складанай дыферэнцыяцыі Еўрапейскае культуры па нацыянальным а знакам. Сярэднявекі ўе ведала толькі адну лацінскую мову, як сродак духоўнае культуры. Але з часам складанні асобных нацыянальнасцяў, родная мова апошніх павіна была заняць месца лацінскай мовы. Перата нацыянальнае мовы раней за ўсё выявілася ў мастацкай творчасці. Раданачаткам новага кірунку з'явіўся Данта. Услед за апошнім да жывых, яшчэ мала апрацаваных моў, звярнуліся французы, немцы, ангельцы, гішпанцы. Гэты рух пазычыў пачатак нацыянальным еўрапейскім культурам. У далейшым развіцці гісторыі еўрапейскіх грамадстваў дыферэнцыяцыя еўрапейскіх культур робіцца яшчэ больш значнаю. Нацыянальна-палітычнае адраджэнне вядзе за сабою выяўленчае нацыянальнае культуры (партугальская, чэшская, галандская, румынская, літоўская і т. д.).

Аднак працэс дыферэнцыяцыі культуры на гэтым не спыніўся. Ад нацыянальных комплексаў абсабляюцца больш дробныя, блізкія да іх па сваёму абудаванню, але ўсё-ж розныячаныя з імі нацыянальна-культурныя адзінкі. Гэты працэс вайшоў найбольш яскравы адбітак у славеснай творчасці. Гэкім чынам ад літаратуры французскай—аказавецца—провансаль-

ская, ад гішпанскай—каталонская, ад чэшскай—славацкая, сэрбскай—словенская, польскай—кашудская, галандскай—фрызская, ад вялікарасейскай аддзялялася ўкраінская і, нарэшце, беларуская. Гэкім чынам, вынік беларускае літаратуры і культуры па думцы М. Багдановіча, ёсць яўленне агульнаеўрапейскага парадку, а не выключна толькі мясцовага. Усё агульнае грунты беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння, калі разглядаць апошняе на агульным фоне развіцця нацыянальных культур і драблення адзінай сярэднявечнай культуры.

Няможна не згадваць, што гэтая пастаўка сусім правільна. Дакладны аналіз гістарычных судзьбінаў еўрапейскага грамадства даў грунт маладому публіцысту прымесці да такога карэснага сацыялагічнага вываду.

Беларуская культура мае свае нацыянальныя асаблівасці і ніякім чынам не азяўленча простым варыянтам культуры вялікарасейскай,—гэта другі тэзіс аўтара. Беларуская і вялікаруская культуры—гэта два самастойных навуковых комплекса, з самага-ж пачатку ўзрастаўшых і развіваюшыхся незалежна паміж сабою. Рознічыся між сабою і па бытавым першаасновам і па ўплывам, накіраваным з бакоў, і па здарэнням далейшага гістарычнага жыцця, яны аразумела, прыйшлі да далёка неаднолькавых рэзультатаў. Гістарычная доля абодвух народаў была розная. Вялікарускі народ, «асіміліраваўшы масу фінскіх плямёнаў», ужываючы іхні, запасаваў на навуковых умовах бытавы ўклад, дзякуючы гэтаму, адхіліўшыся ад істотнага славянства, як антропалогічна, так і культурна, у рэшце ўсяго перажыў «эпоху татаршчыны і апынуўся амаль што сусім адрэзаным ад Заходняй Еўропы». Беларуская культура ў сваіх славянскіх грунтох развівалася, не глядзячы на прыналежнасць Беларусі да літоўскага вялікага княства, бо беларуская культура ўзлязла верх над культурай Літвы». Беларуская мова стала дзяржаўнаю моваю ў новай дзяржаве. На беларускай мове адбываўся суд, валося ўсе справаводства, пісаліся акты і граматы. Усё

^{*)} Украінскае Жыццё, 1915 г. № 1 і 11.

гэта замацоўвала старыя культурныя асновы і ў той жа час было адным з элементаў у працэсе развіваючагася руху беларускае нацыянальнасці. Эканамічнае збліжэнне з Еўропай і абудаванне гарадоў камунальнага тыпу было так сама значным складаным элементам у працэсе фарміроўкі беларускай культуры. Дзякуючы гэтаму, агульны інтэлектуальны пад'ём, пачаўшыся ў эпоху Адраджэння, адбіўся і ў Беларусі, у якой «крыніцаю забіла жыццё, шла дзівосна пераплятаючыся гарачая рэлігійная, нацыянальная і класавая барацьба, арганізаваліся братствы, якія былі падкрэслаю беларускае народнасці, закладаліся друкарні, адчыняліся школы з шырокай на тым часам праграмаю, з'яўляліся вышэйшыя навуковыя ўстановы». Гэткім быў першы пад'ём беларускага нацыянальна-культурнага руху, як адбітак агульна-еўрапейскага духоўнага руху ў эпоху Адраджэння. «Залаты век» у гісторыі беларускай культуры змяніўся пераходам упадку, што ў значнай меры было звязана з знішчэннем «у дзяржаўным абароне в. к. літоўскага карыстання беларускай моваю і заменаю гэтай апошняй польскаю». К пачатку XVII в. гісторыя беларускага нацыянальнага жыцця адзначылася зусім выразна. Вышэйшы і сярэдні класы беларускага дваранства вельмі хутка згубілі сваю сувязь з беларускай нацыянальнасцю. Часткаю, тое самае адбывалася сярод дробкай шляхты й гарадскога мяшчанства. «Беларускі народ прыгнечаны кранасным правам, ня толькі на'мог развіваць далей сваю культуру, але ня меў магчымасці нават проста сберагчы ўжо раней здабытае. Толькі асаўныя першапачатковыя элементы культуры (як мова, абыхай) затрымаў ён за сабою, а рэшта, з'яўляючая сабою так званую «смятанку», яго напярэдняга развіцця было асіміліравана, сабранна ў сябе польскаю культураю, і з тых часоў з'яўляецца пад польскаю этыкеткаю, будучы істотна беларускім. Адзінакою гэткага духоўнага збыднення беларускага народу, па думцы М. Багдановіча, трэба прызнаць амаль што поўнае знішчэнне кніжак на бе-

ларускай мове». Але потым у XIII—XIV вв. рукапісная беларуская літаратура атрымалі значнае развіццё, хоць большаю часткаю яна мела выключна практычны характар. Уніяцкае духавенства гаворучы ірамовы ў беларускай мове, выдаючы царкоўныя песнапенні і г. д., часткаю падтрымлівала беларускую культуру.

Разам з тым у беларускай тагачаснай славеснасці з'явілася нямала твораў юмарыстычнага характару так сама часткаю быўшых знакам жыццёвасці беларускай культуры.

Трэці перыяд у гісторыі беларускай культуры з моманту далучэння Беларусі да Расіі. Аўтар лічыць, што спачатку гэтае далучэнне не арабіла выразных перамен у жыцці беларускага краю. Ніваліроўка яго, падгонка яго пад агульна расейскі ранжыр выразна пачалася толькі з саракавых гадоў з адменаю дзейнасці Літоўскага статуту, забарону прамоваў у беларускай мове, забарону друку кн жак на беларускай мове, канфіскацыі раней надрукаваных. З гэтага моманту адтыняецца новая глава ў гісторыі беларускай культуры. К гэтаму часу і самы воблік краіны ў значнай меры змяніўся. З арганізацыі Віленскага Універсітэту цесна звязана раснаўсюджанне сярод пачуўнай выкрысталізоўвацца інтэлігенцыі радыкальных палітычных ідэй і рамантычнай літаратуры, сталіўнай высока народную казку, песьню, легенду й наогул выяўляўшай шырую симпатыю да народных масаў. Гэты рамантызм палажыў пачатак этнаграфічнай літаратуры, насіўшай мясцовы, краёвы колер. Уся гэтая краёвая літаратура была польскаю па пераважнасці. Сярод гэтай мясцовай літаратуры першае месца займае Мінкевіч з сваім «Панам Тадэўшам». Прыкладам гэткай краёвай літаратуры лўлялася апісанне Беларусі, беларускае прыроды, беларускага сялянства й дробнай шляхты, і яе штодзённага жыцця й абыхаеў. У гэтым апісанні ня рэдка трапілі творы беларускае народнае творчасці, спатыкалася й беларуская разгаворная слова. Ня дзіўна, што гэткага роду літаратурныя дзеячы што колючы пісалі

і па беларуску, але наогул кажучы, іх літаратурная дзейнасць не адлічалася значнасьцю і шыратою думак. Да і самыя літаратурна-мастацкія здольнасці былі не вялікага калібру. Усіх гэтых прадстаўнікоў беларускай літаратуры М. Багдановіч называе «любіцелямі беларускае славеснасці, бо фактычна, ў беларускай літаратуры «ня было ні чытачоў, ні пісьменнікаў». Аўтар да іх адносіць Я. Чачоту, В. Дуніна-Марцінкевіча, «пісьменьніка грузнага і вяжэлага», але ў яго сентыментальна-народніцкіх наэмах адчуваецца дэмакратызм, і «тая гуманітарская тэндэнцыя, якая выразна праступае з кожнага яго радка і якая была ў свой час вельмі ня шкоднай». Апрача таго, В. Дунін-Марцінкевіч, «уабуджаючы навакол сваіх твораў разгаворы і палеміку, напамінаў аб існаванні беларускае мовы і пачатку беларускае літаратуры, наводзіў на мытаньне аб магчымасці іх далейшага развіцця». Дзякуючы гэтаму, В. Дунін-Марцінкевіч «стаў цэнтрам беларускага пісьменіцкага гуртка», ў складзе якога былі асобы, з вялікаю здольнасцю, як Уладзіслаў Сыракомля, Язеш Вуль, Н. Краткевіч, Юльян Лясноўскі, Якуб Т-кі. Дзякуючы іх дзейнасці «беларускае пісьменства значна пасунулася наперад». Сьветанагляд яе пашырыўся, і зрабіліся звычайнымі «дэмакратычныя і нацыянальна-беларускія тэндэнцыі, дасягаўшыя іншы раз яскравасці і востраты выключнай». Заслугі першых правадзроў беларускай літаратуры былі значныя. У Беларусі зьявілася «новае накіраванне інтэлігенцыі, узрослае пад знакам народніцтва, некалькі знаёмае з сацыялізмам і яноў выяўляўшая пачаткі беларускае нацыянальнае самасьвядомасці». Моцна развівалася беларуская этнаграфія ў асобе Гімфардзінга, Бязсонава, Шэйна, Дамбаўскага, Раманава і др. Расла і новая рукапісная белетрыстыка, зьяўляліся новыя пісьменьнікі. У канцы XIX і ў пачатку XX в. у Беларусі узнікне «рад нацыянальных і палітычных плянаў і арганізацый: таварыства беларускай народнай асьветы і многалікавыя «Беларуска-рэва-

люцыйныя гурткі». Пачалі выдавацца літаратурныя журналы, брашуры і адовы, адбываліся пад сыцягам украінскіх беларускія тэатральныя пастаноўкі. Вось значныя ітогі развіваючага руху беларускай нацыянальнай культуры.

Чацьвёрты перыяд у гісторыі беларускага Адраджэньня пачынаецца з 1905 г., які па думцы М. Багдановіча «зьяўляецца вехаю, адзначаючай пункт пералому ў гісторыі беларускага адраджэньня». З гэтага моманту беларускі нацыянальна-культурны рух пашыраецца, робіцца нацыянальным, народным, выходзіць за межы даволі вузкай сарады—інтэлігенцыі, бо здарэнні, звязаныя з гэтым г.д.м. зрабілі ў народных масах імкненьне разабрацца ў акружаючым жыцці і выклікалі вялікі напыт на ідэалёгічныя вартасці. Зьявілася пэўная патрэба зьвярнуцца да беларускай мовы, бо пісаньне для масавых чытачоў патрэбна было перш за ўсё проста і зразумела. Дзякуючы гэтаму зьявіліся выданьні «Беларускае Сацыялістычнае грамады», друкаваліся па беларуску адовы і некаторых другіх партыяў, зьявілася і белетрыстыка з выразным палітычным колерам. Літаратурная творчасць беларускага руху была даволі значная. Апрача таго, вынікаюць беларускія музыкальна-драматычныя гурткі, культывіруецца беларуская сцэна, песня, музыка, сюкі. Асаблівую дзейнасць развівае Віленскі музыкальна-драматычны гурток. Разам з тым вынікаюць на-вковыя гурткі для досьледаў на Беларусі (С.-Пецярбург, Новая-Александрыя). Масавы беларускі нацыянальны рух узмацніў называную інтэлігенцыю і зрабіў яе вельмі ўплывнай, як кіруючай сілай ў гісторыі беларускага руху. Адначасам з агульна-палітычным і нацыянальным пад'ёмам адзначаецца выравны рух у беларускім прыгожым пісьменстве, асабліва ў галіне паэтычнае творчасці, на агульным фоне якой зьяртае на сябе ўвагу постаць Янкі Купалы, пісьменніка значных вартасцяў, хоць і адзначаючыхся некалькі аднабокім характарам». Рымічнасьць—вось, па думцы М. Багдановіча галоўная над усім пануючая асаблі-

васяць Купалы. Яго буйныя, поўныя імпульсу рытмы захопліваюць, гипнатызуюць чытача, не даюць яму затрымацца, адумацца, пакараюць яго сваёй удаласцю. Янка Купала ня толькі «Божай міласцю паэта», але так сама ўмелы майстар свайго дзела, паліраючы круг сваіх тамаў, формаў і сыцілей. У творчасці другога выдатнага паэты—Якуба Коласа—«толькі каханьня да роднае краіны, толькі прыроднага піхага лірызму, што робіцца зусім зразумелаю папулярнасцю Коласа сярод беларускіх пісьменнікаў: «Колас»—пісьменнік просты, спакойны і заўсёды сабе роўны. Няма ў яго чаго колечы асабліва моцнага, яскравага, неспадзяванага, але няма й слабога, лікчэмнага. Верш яго ня блішчыць значнымі вартасцямі, але заўсёды старанна абдуманы, ўмела апрацаваны!..

Янка Купала й Якуб Колас зьяўляюцца прадстаўнікамі старшага пакалення беларускіх паэтаў. Малодшае пакаленне апошніх, сярод якіх першае месца займае Алесь Гарун, прадстаўлена мнагалічбавай групаю паэтаў, тамы паэзыі якіх прадыхтаваны акружаючым жыццём. Такі самы рух трэба адзначыць і ў прыгожай белетрыстыцы, сярод якой Ядвігін Іл., Т. Гупча, З. Бядуля займаюць першае месца. Беларускія пісьменнікі, паэты й празаікі галоўныя дзеячы беларускага

нацыянальна-культурнага руху. «Толькі дзякуючы іх вытрымаласці й адданьню усіх «сілаў, ніна ў заклічанні М. Багдановіч», беларускі рух, знайшоўшы цяпер цвёрдаю апору ў шырокіх кадрах народнае інтэлігенцыі, вытрымаў увесь цяжар першых гадоў свайго існавання, прыдбаў свой цяперашні ідэальны воблік і невялікімі, але глыбокімі, вясцяраючыміся літарамі выразаў сваё імя на скрыжалях міравога прагрэсу.»

Гэтак прадстаўляецца М. Багдановічу гісторыя Беларускага Адраджэння. Нельга не згадзіцца з тым, што асноўныя вехі гэтага працэсу прадстаўлены правільна, і будучаму гісторыку прыдзецца з імі лічыцца. Конечна асобныя памылковасці й суждзеньні аўтара даволі суб'ектыўны й выклікаюць нягоду, але агульны нарыс беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння прадстаўлены нябошчыкам беларускім дзеячам зусім выразна. Яго артыкулы былі напісаны для ўсіх сумняваюшыхся ў мяне й жыццёваеці Беларускага нацыянальна-культурнага руху. Шчырая абарона М. Багдановічам беларускай культуры апраўдана сучасным жыццём і існаваннем нацыянальнай беларускае культуры.

Проф. Ул. Пічота.